

Книга Сили. Віра: роман

КУПИТИ

У першій половині XVII століття міць, вплив і слава Війська Запорозького Низового досягли найбільших масштабів – запорожці одноосібно панували на Чорному морі, козацька піхота вважалася найсильнішою в Європі, козаків залучали на свою службу наймогутніші володарі тогочасного Старого Світу, союзу з козаками прагнули найвизначніші полководці, адже на континенті палали майже безперервні військові конфлікти. Загадковий писар Олексій Попович, який не старішає з роками, зберігає таємницю козацької сили та непереможності, за допомогою своєї містичної «книги сили» він може віщувати майбутнє, разом з козацькими характерниками накопичує надзвичайні секретні знання, тому за ним триває смертельне полювання. І мисливці не зупиняться ні перед чим – трійко пройдисвітів, що ховаються під личиною московського царя Дмитрія І, могутні європейські чорнокнижники, магрибський чаклун, трансильванська княжна Ержебет Баторі, Папа Римський Павло V, герцог Гонзага де Невер, коронні гетьмани й магнати польські та литовські, король Речі Посполитої Сигізмунд III, перший міністр Франції Мазаріні йдуть кривавим слідом за козацьким писарем і його книгою. Все це відбувається на тлі визначних подій в історії України, Європи та Азії. Всі герої, події та явища, описані у Книзі, реальні. На сторінках книги автор пропонує власні гіпотези розвитку багатьох подій, які межують зі справжніми історичними відкриттями.

ВАЛЕНТИН ТЕРЛЕЦЬКИЙ

ВНИМА СИДИ

ВАЛЕНТИН
ТЕРЛЕЦЬКИЙ

КНИГА СИЛА

♦ ВІРА ♦

Терлецький Валентин
Книга Сили. Віра : роман / В. М. Терлецький. — Тернопіль : Видавництво Богдан, 2025.
— 328 с.

ISBN 978-966-10-5792-9

© В. М. Терлецький, 2018, 2025

© О. С. Кіналь, ілюстрації, 2025

© Видавництво Богдан, виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2025

У першій половині XVII століття міць, вплив і слава Війська Запорозького Низового досягли найбільших масштабів — запорожці одноосібно панували на Чорному морі, козацька піхота вважалася найсильнішою в Європі, козаків залучали на свою службу наймогутніші володарі тогочасного Старого Світу, союзу з козаками прагнули найвизначніші полководці, адже на континенті палали майже безперервні військові конфлікти.

Загадковий писар Олексій Попович, який не старішає з роками, зберігає таємницю козацької сили та непереможності, за допомогою своєї містичної «книги сили» він може віщувати майбутнє, разом з козацькими характерниками накопичує надзвичайні секретні знання, тому за ним триває смертельне полювання. І мисливці не зупиняться ні перед чим — трійко пройдисвітів, що ховаються під личиною московського царя Дмитрія І, могутні європейські чорнокнижники, магрибський чаклун, трансильванська княжна Ержебет Баторі, Папа Римський Павло V, герцог Гонзага де Невер, коронні гетьмани й магнати польські та литовські, король Речі Посполитої Сигізмунд III, перший міністр Франції Мазаріні йдуть кривавим слідом за козацьким писарем і його книгою. Все це відбувається на тлі визначних подій в історії України, Європи та Азії. Всі герої, події та явища, описані у Книзі, реальні. На сторінках книги автор пропонує власні гіпотези розвитку багатьох подій, які межують зі справжніми історичними відкриттями.

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Увага!

Цикл не містить вигаданих персонажів та подій.

Реальні імена запорозьких козаків узяті з козацьких реєстрів 1572, 1578, 1581, 1590 рр.; з офіційної документації того часу (універсали, листування, грамоти, інструкції тощо); з літописів: Баркулабівського, Биховця, Авраамки, Красинського, Рачинського, Короткого Київського (Супрасльського), Густинського, «Літописців Волині і України», Львівського, Острозького, Межигірського; з мемуарів та щоденників очевидців і учасників подій, із тогочасних хронік. Однак доволі часто про цих козаків відомо лише ім'я чи прізвище та участь у тих чи інших подіях, а от дати їхнього народження чи смерті невідомі.

Попереджаємо!

Певні містичні події, які відбувалися з Автором під час збирання матеріалу для Книги та спілкування з нащадками тих, хто зберігає таємницю Сили, вплинули на текст. Тому читання Книги Сили може супроводжуватись несподіваними ефектами.

Передмова

Кожен великий народ має свій героїчний епос, який намагається не «консервувати» в оригінальному вигляді, а всіляко «модернізувати», розвивати, пропагувати та просувати, навіть монетизувати в сучасному культурному просторі. Досить згадати, який комплексний зиск мають від своїх народних і, головне, реальних супергероїв японці, скандинави, французи, англосакси, поляки та навіть американці з їхнім ковбойським культом. Не кажучи вже про загальносвітове зацікавлення флібустьєрами. Бо військові корпорації з їхнім неповторним побутом, особливим пригодницьким та героїчним духом, певною загадковістю надають просто шикарну можливість для створення яскравих історій, легенд, міфів. Ця героїчна казка буде завжди живою, допоки жевріє на Землі й вогник самого людства. Цьому підтвердження — тонни написаної літератури, безліч знятих фільмів та серіалів, комікси, комп'ютерні ігри тощо.

А що ж має в своєму арсеналі Україна? Козаків! Які, на відміну від тих же самураїв та ніндзя, вікінгів, мушкетерів, рицарів-хрестоносців, шляхти та піратів, виконували доленосну місію державотворення для нашої країни, створили багато безпрецедентних, унікальних явищ у світовій історії, спричинилися до визначних подій на континенті, дали яскравих діячів і, головне, стали міцним захистом, справжнім живим щитом від навали різноманітного зла не лише для українців, а й для всієї Східної Європи. Але світ про це майже не знає. Та й самі українці заледве можуть визирнути з непробивної шкаралуці майстерно творених протягом століть стереотипів, де навіть саме поняття «козацтво» доволі часто трактується хибно, а явище, яке не має аналогів у світовій історії, інколи навіть спричиняє негатив. Як подолати це провалля, що не дає українцям вільно розправити плечі, з насолодою втягнути гарячий чи морозяний вітер зі степу, з моря, з гір та лісів, і почати дивитися на себе та інших зі спокійним розумінням воїна, котрий знає й пам'ятає, любить і боронить? Ця сила дається разом з правдою, але щоб її здобути, потрібно докласти певних зусиль. Козаки це вміли, а ми, їхні нащадки, призабули. Бо нас змушували впадати в безпам'ятство, нехтувати унікальним надбанням, губити

і продавати не нами здобуті скарби, насміхатися й зневажати. Так, це дуже важке завдання. Але цілком досяжне. Тому я пропоную читачам разом творити сучасний козацький міф, який нікуди не подівся, не зник і не розчинився, а дав українцям змогу вчергове відстояти свою Волю і право на буття у смертельному протистоянні з Мороком у 2014 році. І пропоную могутню зброю задля досягнення цієї мети — «Книгу Сили».

«Віра» — це друга частина моєї серії романів «Книги Сили», історії, яку я планую безперервно довести до нашого з вами часу (перша частина — «Воля» — вийшла друком 2018 року у видавництві «Кальварія»). Оповідь саме цього твору охоплює один з найцікавіших періодів історії козацької України — першу половину сімнадцятого століття. Запорожці саджають на московський трон царя Лжедмитрія, беруть штурмом турецькі фортеці Варну, Кафу, палять околиці Стамбула, штурмують Москву. Відновлюють православну київську митрополію. Зводять монастирі та храми. Зупиняють османську навалу під Хотиним. Відстоюють свої права у повстаннях 1625, 1630, 1635, 1637-1638 років. Козацтво стає новою українською елітою замість старої неспроможної шляхти, а Військо Запорозьке — одним з найбільш дієвих лицарських християнських орденів. Усіх володарів тогочасного Старого Світу неабияк цікавила таємниця козацької сили та непереможності, яку зберігав хранитель — загадковий писар Олексій Попович, про діяльність і життя якого я віднайшов доволі цікаві свідчення.

Створення цієї частини Книги далось мені непросто, незважаючи на те, що описаний період в історії козацтва — найбільш героїчний та мій улюблений. Буденність намагалася усіляко відволікати від захопливого процесу пізнання козацького феномену. Але це не завадило зробити для самого себе багато вражаючих відкриттів. Сподіваюсь, мої гіпотези стосовно певних подій викличуть інтерес не лише у читачів, а й у професійних істориків, оскільки мені здається, що під час написання цієї частини вдалося закрити деякі «білі плями» української історії.

Працюючи з першоджерелами — мемуарами та щоденниками учасників і свідків подій, літописами, реєстрами, матеріалами комісій, тогочасною епістолярією та офіційною документацією, фольклорним

матеріалом, вдалося, зокрема, встановити подробиці загибелі козацьких гетьманів Самійла Кішки та Карпа Півтора-Кожуха, життєвої долі Тараса Трясила, смертельного поранення Петра Сагайдачного, маршрут козацького походу на Крим 1628 року і деталі загибелі під час нього Михайла Дорошенка та Оліфера Голуба. А ще зробив спробу вирахувати, в якому саме місці затонув золотий кінь з Бахчисарая, привезений козаками з цього походу. Намагаюся довести, що під личиною московського царя Лжедмитрія ховалося одразу троє людей, а в спецоперації зі зведення цієї трійці на московський престол вирішальну роль відіграли саме запорожці. Деталізую моторошні хорор-події голодування в московському Кремлі польсько-козацького гарнізону. Розкриваю таємницю таких загадкових особистостей, як Оліваріус де Марконес і характерник Арлам Грибовський. Встановлюю дату та обставини полону й звільнення з нього Івана Сулими. Уточнюю дату, місце та особи запорожців, які написали знаменитого листа турецькому султану Осману. Розкриваю загадку, чому Конашевич-Сагайдачний так і не взяв штурмом Москву 1618 року. Роблю припущення, що одним з джур (зброєносців) знаменитого гетьмана був чорношкірий африканець Ганнібал. Доводжу, що французький інженер і мемуарист Гійом Левассер де Боплан був шпигуном таємного містичного ордена і водночас допомагав козакам зберегти свою таємницю. Встановлюю деталі неймовірного зникнення 20-тисячного козацького війська з повного оточення під Кумейками 1637 року. Я вирахував, де запорожці заховали свої човни, гармати і скарбницю з чародійськими артефактами під час руйнування Січі поляками 1639 року, а також озвучую подробиці останнього бою козацьких старійшин за свою столицю на Базавлуці. Даю власну версію участі козаків в облозі та взятті фортеці Дюнкерк у Франції. І, нарешті, встановлюю подробиці втечі Богдана Хмельницького з ув'язнення в Чигирині та викрадення козацькими пластунами привілеїв короля Владислава, що стало поштовхом до створення запорожцями своєї повноцінної держави. Ще раз наголошую — оскільки цей твір все ж таки художній, я, як письменник, лише зробив спробу встановити деякі відсутні факти та поєднати цю історію в єдиний, безперервний ланцюг.

Тепер до вашої уваги — занурення в яскравий, заманливий, унікальний, неповторний, загадковий, таємничий і в чомусь навіть містичний світ українського козацтва. Тут немає вигаданих подій, постатей чи явищ — усе це відбувалося насправді й було абсолютно реальним, принаймні для сучасників. І пам'ятайте: ця історія триває і зараз, тож згодом, дасть Бог, ви також можете стати персонажами «Книги Сили».

З повагою — автор

1602, 28 лютого, Полтсамаа, Інфлянти

Хрипкий звук козацької сурми, що почувся здалеку, одразу наповнив довколишній світ липкою передсвітанковою тривоною. Мляве сонце сторожко вислизнуло з-за лісу, ледь підсвітило темно-сіре небо і почало поволі народжувати новий день. Нахально повіяв холодний вітер, від чого прокинувся і нерадісно застугонів убогим гіллям чахлий лісок, недбало розкиданий по облісілих, засипаних скрижанілим снігом урочищах.

— Що це за люди, та й чи люди вони? Хто привів їх сюди? Звідки вони взялися? Я ніколи раніше не бачив такої тактики ведення бою. Своїм дикунським завзяттям і зухвалістю вони переважають навіть наших гелголандських фризів¹. Але — о всемогутній Боже — я в захваті від цього! — зазвичай спокійний і врівноважений граф Йоганн Нассауський від збудження не знаходив собі місця, а його соковите обличчя з глибокими сумними очима незвично пересмикувалося і тремтіло.

— Полковники Андерс Ленартссон і Арвід Ерікссон Сталарм мовчки спостерігали за знаменитим воєначальником, героєм голландських війн за незалежність від Іспанії, який вже майже пів року був найманим командувачем шведських військ у Лівонії замість принца-регента Карла Седерманландського, що після низки невдач на полі бою наприкінці вересня повернувся з Інфлянт до Швеції². Від графа Йоганна Нассау всі очікували дива, яке зможе переламати перебіг кампанії на користь шведів, але поки що його не сталося. Радше навпаки — за цей час полякам після двомісячної облоги здалися важливі фортеці Вольмар і Ергеме. При цьому в полон потрапили генерал Карл Юллен'ельм та молодий капітан Якоб Делагарді, на яких граф Йоганн покладав особливі надії.

Вже тепер Йоганн Нассауський розумів, що його головним супротивником і призвідником всіх шведських невдач був не командувач польських військ, великий коронний гетьман і канцлер Ян Замойський, і навіть не його талановитий полководець, польний гетьман коронний Станіслав Жолкевський, і навіть не великий лицар і знавець тутешніх територій, венденський воєвода Георг фон

Фаренсбах. Усі його невдачі були справою рук тих, хто йшов в авангарді польської армії — дивних, небачених ним раніше чубатих воїнів, на чолі яких стояв сімдесятирічний гетьман Самійло Кішка.

Двотисячний корпус запорозьких козаків прибув під Вольмар торік на початку листопада й одразу показав свої незвичні військові вміння. За задумом Замойського, козаки мали проводити розвідку та розширити безпечну від ворога територію навколо польського війська.

Перше диво трапилося під Ергеме. Розвідувальна сотня січовиків розіграла панічний відступ, чим виманила ворожий гарнізон у відкрите поле. Там шведський загін було раптово оточено та знищено. Протягом наступних тижнів козаки розігнали всі залоги, фуражні та розвідувальні команди ворога навколо польського війська. У результаті шведське командування остаточно втратило зв'язок із обложеними у Вольмарі, а поляки, зі свого боку, змогли зосередити всі сили на облозі.

У середині грудня гарнізони Вольмара і Ергеме капітулювали. Гетьман Кішка рушив навздогін за шведами, змушуючи їх постійно перебувати в бойовій готовності. У січні польські та шведські війська стали на зимові квартири, припинивши активні сутички. Але не козаки. Вони й далі регулярно знищували всі розвідувальні й фуражні команди шведів. На початку лютого польське військо пішло на Тарту.

Шведи спробували раптовою атакою розділити їхні розтягнуті на марші порядки. Запорожці розсіяли шведську кінноту і, переслідуючи ворога, з'явилися під стінами Полтсамаа. Цієї ночі вони захопили місто, розбили розквартированих там рейтарів³, і ось зараз, щойно замайорів похмурий ранок, збиралися атакувати цитадель, де в цей час опинилося командування шведської армії.

Полковники Андерс Ленартссон і Арвід Ерікссон Сталарм, якого навіть прості солдати в очі називали «Сталевою Рукою», лише вчора прибули в стан шведського війська, щоб згодом змінити на командуванні графа Нассауського. Аби підняти бойовий дух своїх солдатів, принц-регент Карл вирішив передати командування армією саме шведським воєначальникам, для чого навіть помилував і випустив із в'язниці свого запеклого супротивника Сталарма, який кров'ю і майбутніми успіхами на полі бою мусив спокутувати свою участь у громадянській війні у Швеції на боці Сигізмунда III Вази

проти Карла⁴. «Сталева Рука» — бородатий, похмурий, зі злими, проте допитливими очима — замість привітань і додаткових розпитувань відчеканив тихим владним голосом:

— У замку Гріпсхольм, де перебував три останні роки, я познайомився з колишнім писарем цих козаків, що втік від їхнього гніву до Сигізмунда, а потім опинився в Швеції. Він говорив, що наглою силою цих запорожців не здолати, бо є серед них великі чаклуни. Тільки хитрістю і чародійськими знаннями можна їх перемогти. Я знав, що поїду сюди вам на зміну і що мені доведеться битися з цими козаками, тому випросив того писаря з собою.

На знак Сталарма до зали увійшов сухий чоловічок із запалими щоками і рухливими темними очима. Не промовивши ані слова, він видобув з-під вільчури⁵ невеличкий мішечок і висипав його вміст на стіл. Це були мушкетні кулі, але незвичайні. Срібні.

— У Варшаві я обміняв їх у шотландського чаклуна Альбрехта Лентона на дуже дорогу мені річ — нерозмінний таляр⁶. Кілька років та монета забезпечувала мене статком, але за це я мусив зрадити своїх побратимів. Це не принесло мені щастя. Я ледве вирвався живим від їхньої помсти. Вони й досі переслідують мене — навіть у снах. Троє зачарованих козацькими характерниками ченців із заговореними шаблями полюють на мене. Кожен мій день і кожна ніч — це суцільний жах. Лягаючи спати, я не знаю, чи прокинуся вранці. І вони шукатимуть мене доти, доки не зживуть зі світу, бо я порушив звичай. Тому вирішив сам завершити цю гонитву... Я покажу вам, як перемогти козаків.

— Що ви за це хочете? — спитав граф Нассауський.

— Помсти і спокою, нехай навіть це прийде разом із моєю смертю, — відповів колишній запорозький писар.

— Тоді дійте, — тихо відповів граф.

Гетьман Війська Запорозького Низового Самійло Кішка уважно оглядав цитадель, приклавши долоню козирком до чола, хоча сонце ледь визирало з-поміж сірих важких хмар. Низенький, жиливий, спокійний, гетьман завжди здавався упевненим у всіх своїх діях, повсякчас лагідно посміхався, вміючи при цьому охопити пильним поглядом усе військо одразу і кожного козака зокрема. Насправді на цій війні йому було нелегко втримати козацтво у покорі й зберегти необхідну

дисципліну. Обіцяний жолд⁷ не виплачувався, а холод, голод і хвороби гнали козаків на пошуки хліба і тепла, які вони з превеликою важкістю знаходили у цьому малонаселеному, бідному, убогому краї. Зиму довелося пересиджувати в крижаних землянках, оскільки довкіл не вистачало потрібної для побудови куренів⁸ деревини. До того ж, за браком фуражу почався падіж коней. Так само тяжко доводилося і польським жовнірам, що стало причиною їхнього масового дезертирства. Всю зиму королівське військо зазнавало більших втрат через утікачів, аніж через загиблих і поранених. Тепер же воно тануло просто на очах. Якщо у вересні Замойський привів до Інфлянт п'ятнадцять тисяч війська, не рахуючи козаків, то зараз під його орудою залишилося всього п'ять тисяч. Запорожці теж виказували невдоволення умовами служби, проте жодного дезертира у Кішки не було. Козаків тримали обіцянки Замойського повернути їм всі привілеї, відібрані шість років тому за війну проти уряду⁹.

Запорозькі старшини — полковники Іван Куцкович — молодший брат Самійла Кішки, Іван Косий, Гаврило Крутневич, Михайло Белешко, обозний Ян Оришовський та писар Грицько Сеневич — стояли під вкопаним у землю бунчуком¹⁰ та споглядали на козаків, що шикувалися для атаки на цитадель.

— Що скажете, пане гетьмане? Чи зможемо сьогодні добути шведів в тому замку? — бадьоро спитав велетень Гаврило Крутневич, виграючи опуклими м'язами під тонкою сорочкою, поверх якої була недбало накинута рисяча шуба.

— Спробуємо, Гавриле, спробуємо... Наші пластуни повідомили, що вчора до графа Нассауського на поміч прибув сам воєвода «Сталева Рука». Карл його навіть випустив із тюрми, аби нас воювати. І начебто з ним прибув хтось із колишніх запорожців — буде підказувати шведам, що до чого... І знайдеться ж завжди така тварюка, пробач мені, Господи...

Ян Оришовський — моторний, попри поважний вік, загартований в боях і походах ще з баторієвих часів¹¹ старшина — рушив до табору, аби ще раз перевірити його готовність до ймовірної вилазки шведів із цитаделі. До нього відразу підійшов обозний осавул і повідомив, що нещодавно вартові затримали біля крайніх возів якогось українця, який видає себе за колишнього військового писаря запорожців.

Оришовський наблизився до затриманого і насторожено спитав, хто він такий.

— Іван Кречкевич я. Колись товариство чотири рази обирало мене військовим писарем. Ми з вами разом воювали у Молдавії проти турків. Пам'ятаєте мене?

— Аякже! — бадьоро відгукнувся Оришовський. — Така слава з пам'яті не стирається... Правда, коли тебе січовики опісля того походу попрохали передати каламар¹² іншому писарю, ти одразу кудись пощез...

— То все вже давня справа. А тепер-от маю нагальне діло до гетьмана вашого, пана Кішки. Мова про життя і смерть...

Козаки обшукали Кречкевича, але жодної зброї при ньому не виявили. Оришовський сам відвів колишнього писаря до гетьмана. Самійло Кішка особисто не знав Кречкевича, тому попросив швидко викласти його справу, аби зосередитися на майбутньому штурмі. Кречкевич розчаровано привітався з теперішнім козацьким писарем Грицьком Сеневи́чем — доволі молодим, проте зарозумілим на вигляд — і швидко мовив:

— Думав я, що побачу тут з каламарем на поясі свого давнього приятеля Олексія Поповича... Є в мене одне діло до нього. Але, мабуть, не мій нині день... Що ж, передавайте йому вітаннячко, як повернетесь на Січ. І скажіть, щоб ченців своїх пекельних відкликав назад — більше нема задля чого їм на бідного раба Божого Івана Кречкевича полювати. Був колись такий собі козак Кречкевич, та увесь вийшов. Але обітницю свою я таки виконаю, раз уже погодився взяти цей гріх на душу... Пробачте мені, панове.

З цими словами він вихопив з-за халяви високого чобота маленький пістоль і впритул вистрілив у Самійла Кішку. Той якраз повернувся до співрозмовника потилицею, бо його увагу привернув звук сурми та полкових тулумбасів¹³, які сповіщали про готовність війська до атаки. Тієї ж миті Кречкевич неголосно скрикнув і повалився на землю слідом за гетьманом. З його грудей, прямо з серця, стирчала довга стріла.

Гетьман Самійло Кішка був мертвий. Його вбивця лежав поруч, зачепившись осклілим поглядом за верхів'я найближчих дерев. До них звідусіль бігли козаки. Останнім повільно підійшов, стискаючи лук,

з якого була пущена вбивча стріла, молодий лицар у високій горностаєвій шапці та довгій опанчі¹⁴. На його суворому смаглявому обличчі металево виблискували з-під густих брів колючі сірі очі.

— Живим його, сволоту, треба було брати! Ех, яка біда! — із жалем вимовив Ян Оришовський, оглядаючи тіло вбитого гетьмана.

— Він щось говорив про Олексія Поповича, мабуть, розшукував його тут, — пробасив Гаврило Крутневич, стискаючи в руках бойову сокиру.

— Не він один цікавиться Поповичем. І це починає мене дратувати, — відповів лицар із луком у руках, повернувся і рвучко рушив до своєї сотні, що вже пішла у наступ на замкові мури під прикриттям гуляй-городів¹⁵.

— Страшний він характерник, цей Петро Конашевич, аж шкіра сиротами вкривається від його погляду. І лучник зацний. Недарма його січовики Сагайдачним прозвали, — задумливо мовив писар Грицько Сеневиц, проводжаючи його поглядом.

У цей час з цитаделі вдарили шведські металльні машини та кулеврини¹⁶. Декілька важких ядер лягло біля того місця, де стояла старшина, було вбито полкового хорунжого і двох молодиків. У авангардному полку під рукою брата загиблого гетьмана Івана Куцковича також були значні втрати. У відповідь заговорили козацькі гармати. Розпочався бій. Під завивання сурм та гуркіт тулумбасів, розпустивши малинові знамена зі срібними хрестами на них, запорожці відчайдушно йшли на штурм. Вони ще не знали про загибель свого улюбленого гетьмана Самійла Кішки. Під зливою зі свинцю і каміння Ян Оришовський спішно вивозив до обозу тіло свого товариша.

...братчики запорозькі на брожочі, найліпші бадав'ями запряжоному, dopravили до Канева тіло пана нашого гетьмана низового Самойла Кішки, жесь рукою аспіда супостата изражений і забитий був у землі Інфлянтській. А і того мордира здрайцю завжди стріла козацька знайдовала. Новий гетьман запорозький Гаврило Крутневич наказав Кішку в обителі козацькій в алтембасовому кунтуші во гроб камінний покладати. Ровне усім рицарством пальбу превелику з армат та пицалей учиняли, хрест тесаний освецоний в головах уставляли, славу на віки вічну йому воздавали.

Обецне у травені товариство, которее за Порогами zostало, зо дві тисячі під город Кілію та під Білгород на море випадало, турські галери у полон брало, невольників християнських на волю випускало, і на Січу обфито у славі повертало...

-
- ¹ Корінне населення острова Гельголанд у Північному морі (тепер у складі ФРН). Фризи — етнос, що проживає на території сучасних Нідерландів та Німеччини. Належить до давньогерманських племен і має свою окрему фризську мову.
- ² Польсько-шведська війна 1600–1611 рр. Так звана Інфлянтська кампанія (1600–1602) — перша частина цієї війни. Інфлянти, Інфляндія, Ліфляндія — тодішня назва Естонії.
- ³ Рейтари — вид найманої кавалерії в арміях європейських країн у XVI–XVIII ст. Прийшли на зміну важкій рицарській кінноті. Мали на озброєнні вогнепальну зброю (рушницю або карабін, пістолі), палаші, а іноді й списи; носили шоломи і нагрудні лати. Рейтарські підрозділи використовувалися польським урядом в Україні для придушення козацьких повстань.
- ⁴ 1592 р. королем Шведської імперії став король Речі Посполитої Сигізмунд III Ваза, ревний католик. Його дядько герцог Карл, який сам мріяв стати королем, та таємна рада відстоювали Лютеранську церкву. Врешті Сигізмунд III почав громадянську війну проти Карла. 1598 р. військо під командуванням Карла вщент розбило армію Сигізмунда у битві при Стонгебру. Після цього Карл досить швидко оволодів усією країною та придушив спротив прихильників Сигізмунда III. 1599 року риксдаг оголосив Сигізмунда позбавленим трону.
- ⁵ Вільчура — верхній чоловічий зимовий одяг. Накідка з вовчої шкіри шерстю назовні.
- ⁶ Нерозмінний талар — заговорена спеціальними магічними ритуалами монета, яка забезпечувала своєму власнику постійну наявність грошей. Завжди повертався до свого господаря. Його не можна було губити або продавати, інакше він втрачав свої властивості. Також, розплатившись цією монетою, не можна було брати решту.
- ⁷ Жолд — річна платня найманим жовнірам і козакам.
- ⁸ Курінь — 1) тимчасове козацьке житло з гілок дерева, листя, жердин очерету, соломки, звіриних шкур. 2) Міцна велика хата з товстих дубових брусів для проживання кількох сотень осіб на Січі. 3) Адміністративно-військовий поділ на Запорозькій Січі.
- ⁹ Війна козаків проти уряду Речі Посполитої під проводом Семерія Наливайка, Григорія Лободи і Матвія Шаули 1596 р.
- ¹⁰ Бунчук — штандарт полководця у східноєвропейських народів. Держак із золотою кулею, під якою підвішене кінське волосся. Символ гетьманської влади в Речі Посполитій, Війську Запорозькому, Війську Донському тощо.
- ¹¹ Часи правління короля Речі Посполитої Стефана Баторія (1576–1586 рр.).
- ¹² Каламар — чорнильниця. Срібний каламар — символ влади військового писаря Війська Запорозького Низового. Належав до військових клейнодів (символів влади).

¹³ Тулумбаси — військові литаври у Війську Запорозькому, якими відав сотенний, полковий чи військовий довбуш. Належали до військових клейнодів.

¹⁴ Опанча — старовинний верхній одяг, що мав вигляд широкого плаща.

¹⁵ Гуляй-город — облогове рухоме укріплення, дерев'яний бастіон на колесах.

¹⁶ Кулеврина — довгоствольна гармата.

1602, листопад, Запорозька Січ, о. Базавлук

Пронизливий вітер раз по раз збивав останнє жовто-червоне листя з дерев, розвіював його довколишніми плавнями, прикривав ним протоки й озерця, закидав байраки і балки. Осінь тужливо стугоніла Великим Лугом, наче закликала світ покірно прийняти неминучу зиму, що невідворотно насувалася з півночі. І світ поволі завмирав, безвольно зголошувався на сонливе марення, незважаючи на кволі потуги блілого сонця, що безпомічно ковзало охололим промінням по притихлій дніпровській гладі.

Низькі двері Поповичівського куреня¹⁷ прочинилися і до помешкання, тьмяно освітленого декількома каганцями, що блимали в куті під іконами, увійшли наказний гетьман¹⁸ Григорій Ізапович, козацький старійшина Якуб Осовський, отаман Донського куреня Іван Заруцький, а з ними якийсь довготелесий похмурий чоловік із довгим волоссям і розумними, проте недобрими очима. Перехрестившись на ікони, вони обдивилися курінь. На цей час більшість товариства вже розійшлася «на лежі»¹⁹ по містах і селах, на Січі ж лишився тільки невеликий гарнізон товаришів, які прийняли лицарську обітницю і жили тут постійно. Тому зараз, окрім писаря Олексія Поповича, в курені були лише курінний отаман Андрій Гунченко, кухар, що порався біля великого мідного казана, та ще двоє козаків, котрі якраз готувалися заступити на чати на головній січовій вежі.

— Отамане, товариство, ваші голови! — проказав наказний гетьман, кланяючись усім присутнім.

— Ваші голови, ваші голови! — також вклонився поважним гостям Андрій Гунченко і запропонував сісти до сирна — довгого столу з дубових дощок, що тягнувся вздовж усього куреня.

Курінний кухар одразу заметушився біля столу, підносячи гостям дерев'яні тарелі з тетерею і щербобою²⁰. Пообідавши, козаки прочитали молитву, і наказний гетьман неквапом розпочав розмову, задля якої, вочевидь, і прийшов до них.

— Завітав до нас з Московії ось цей пан — Григорій, що ченцем у тамтешніх монастирях був, а тепер до нас, козаків запорозьких, приїхав із дивною новиною. Хоче він з тобою, братчику Олексію,

порадитись, бо прочув про тебе у Києві від козаків та має гадку, що ти йому допоможеш як не ділом, то словом мудрим.

Ізапович невпевнено поглянув на довготелесого чолов'ягу, який вмить блиснув карим оком на Поповича, відкинув долонею з чола сплутане волосся і проскрипів різким голосом:

— Кажуть люди, що ти, Олексію, волхв превеликий, і маєш книгу особливу, де всякого доля записана і всякого шлях можна розгледіти. Тому й прийшов до тебе, аби надав мені допомогу в богоугодній справі. Взимку довелося мені тікати з Москви, бо хотів позбавити мене життя нечестивий цар Борис та його пси віроломні — за правду суццю, яку несучу я народу московському та руському. Опісля був я навесні у святій обителі Печерській, в архімандрита Єлисея Плетенецького, а влітку — на Волині, у князя Василя Острозького, і всюди цю вістку благу розносив, — колишній чернець Григорій багатозначно замовк, обводячи усіх переможним поглядом. — Маю я місію святу — повідомити всій Русі-матері, що істинний спадкоємець престолу московського — царевич Дмитрій Іоаннович, молодший син царя Іоанна Грозного — не був підступно убитий в Угличі Борисом, а врятувався від рук убивчих, весь цей час переховувався у вірних слуг своїх, і живий нині! Тепер, досягши віку дорослого, готовий царевич посісти своє законне місце на московському троні та скинути зрадника і боговідступника Бориса. Але задля діла цього праведного потрібна йому сила військова, аби тих свавільних московитів до покори привести і пиху їхню невгамовну обламати. Тому я від імені царя істинного всієї Русі Дмитрія Першого прошу славне Військо Запорозьке Низове долучити свої пищалі²¹ та шаблі до цього визвольного походу, а тобі, волхве, пропоную стати радником законного царя московського Дмитрія Першого.

В курені запала тиша. Чернець-розстрига чекав відповіді, свердлячи масним поглядом співрозмовників. Першим озвався Григорій Ізапович:

— Оскільки пан гетьман запорозький Іван Куцкович із військом і досі перебуває на війні в Інфлянтах, ми зараз не можемо рішати від імені всього товариства, бо діло це дуже важливе і непросте. Проте козаки — народ вільний, тож ви можете хоч сьогодні набрати охочих до цього походу у наших землях.

— Бачив я у своїй книзі все, що мені потрібно, — озвався Олексій Попович. — Царевичу Дмитрію передай від мене, аби не ховався за чужими личинами, а свою істинну шукав, тоді й прийде успіх. Шкода, але народ московитський через звірину темність свою не зрозуміє його прагнень, тому й не прийме. Та встигне Дмитрій показати шлях, яким могли б ті люди та ціле їхнє царство піти, якби схотіли з тієї темряви скоріше вилізти... Радником його бути я не можу, бо іншу мету для іншого народу маю. А шаблі та самопали козацькі — до його послуг завжди, хай кличе, як потреба буде.

Гість криво посміхнувся, зло зиркнув на козаків, рвучко піднявся з-за сирна і пішов на двір, навіть не перехрестившись на ікони. За ним одразу поспішив Іван Заруцький. Помовчавши, Григорій Ізапович тихо мовив:

— Чує серце, тяжкі та смутні часи ляжуть невдовзі на ту Московію нещасливу.

— Та чого ж, пане гетьмане наказний, нещаслива вона? — бадьоро озвався курінний Андрій Гунченко. — Навпаки, щаслива, бо дурна. Живуть собі в незнанні та блуді, та й не переймаються, бо не купиш ума, як голови нема. Тих дурних москвитян вогнем та мечем треба розуму навчати. Може, у Дмитрія-царевича й вийде, хоча сумніваюся. Дурнем бути — не дуба гнути, як у мене на батьківщині в Звенигороді кажуть.

— Не гарячкуй так, пане отамане, — відповів Якуб Осовський. — Не такий вже й недолугий той народ. Вони лишень прикидаються нерозумними, повір мені. А насправді всі вони там — підступні, хитрі й заповзяті. Свого не упустять. Аби й нам від того буревію гілляк не наламало...

— Чули, панове, про голод страшний у них там? Неврожай великий був ще того року, а цього літа московити, подібно худобі, пожирали траву з землі, а взимку — сіно, людське лайно та навіть мертвих людей, спаси Господи, — знову тихо сказав Ізапович, і козаки разом перехрестилися. — І зараз кояться там страшні речі. Дітей викрадають одне в одного, вбивають та варять! Кажуть, в тій Москві на базарах продається людське м'ясо, запечене в пирогах. Скрізь дорогами там ватаги харцизяк²² розплодилися, подорожніх доганяють, ріжуть та з'їдають, як звірину, а майно їхнє потім у столиці продають. Околиці

всі спорожніли, народ залишає домівки і біжить у Москву. Бо там цар Борис гроші з казни державної усім роздає, аби людей тих бідолашних порятувати. А дорожнеча там така, що все коштує у кількадесят разів більше, аніж іще торік. Тому мерців, кажуть, щодень там сотнями вивозять і ховають, а подекуди мертві на вулицях так і лежать купами. Страх Господній, кара Божа, та й годі!

— Кара їм буде, коли той царевич, чи хто він там є такий, на них з військом піде. Отоді Москва заплаче по-справжньому, — злостиво відрубав Гунченко.

— А таки піде, — задумливо мовив Олексій Попович. — І запорожці теж підуть з ним.

— Іди в гості сміло, як не жде вдома діло, — зітхнув Гунченко, і на тому старшини, подякувавши один одному, розійшлися.

У Донському курені, окрім кухаря та кількох молодиків, що грюкали в сінях ваганами²³, теж було порожньо, тому отаман Іван Заруцький, не боячись бути підслуханим, вільно розмовляв із розстригою Григорієм.

— Не буде тобі зараз підтримки на Запорозжжі. Старого гетьмана Кішку вбито, новий гетьман із військом досі у Лівонії, тутешнє товариство перед зимою звіра лугового доловлює, або вже й на волості відійшло. Пізно ти приїхав. І ще якби той архімандрит Плетенецький надав тобі поміч, то й запорожці пішли б слідом. А так...

— Той святоша не надав би, бо одразу мене розкусив, — відрізав Отреп'єв, бігаючи швидкими очима по лампадках та іконах в кутку куреня. — Не шаную я христову віру так, як їм того хочеться. Інші книги знаю — ті, що «чорними» називаються. Та й у Москві з волхвами усілякими дружбу водив, дечого від них і навчився... Знаки ми різні бачили. Небо вночі так грізно блискало, ніби одне військо билось з іншим, і від цього ставало так світло, наче зійшов місяць. А часом на небі стояли два місяці, а кілька разів три сонця, багато разів здійсмалися небачені бурі, зносили вежі міських воріт і хрести з багатьох церков. У людей і худоби народжувалося багато дивних виродків. Не стало риби в воді, птахів у повітрі, дичини в лісі, а те, що варилося і подавалося на стіл, не мало свого колишнього смаку. Собака пожер собаку, і вовк пожер вовка... З литовської сторони прийшли вовки і бродили великими зграями, так що мандрівникам не можна було вирушати в дорогу маленькими загонами. Та московити не

зважали на ці знамення, як колись іудеї в Єрусалимі, вони гадали, що це на щастя. А волхви татарські та німецькі тлумачили це так: різні лукаві народи пройдуть в майбутньому по московській землі і зазіхатимуть на престол. І будуть московити зраджувати один одного, гризтися як собаки і знищувати свій же народ. Тільки справжній цар — Дмитрій Іоаннович — зможе порятувати той поганьблений край.

— Е-е-е, монаше, он воно що! Тоді раджу тобі йти на Дон, до характерника превеликого Андрія Корели, якого запорожці звідси вигнали, бо на знання їхні таємні зазіхав. Впевнений, що ви з ним знайдете спільну мову! Я тебе проведу до нього, бо і сам вже давно на Дон збирався податися — маю там друзів багато. Підіймемо спершу донців, а потім і запорожці підтягнуться під святе діло. Вирушаємо завтра, нічого тягнути до снігів, — Заруцький вмовк, бо в цей час до куреня ввійшло декілька козаків. Вони виглядали дуже втомленими, адже щойно повернулися зі степу, тому одразу попадали на лежаки під стінами.

Біля січової церкви Олексія Поповича наздогнав Івашко Ростопча — кульгавий, не за роками сивий, наче сніжна гора, характерник, що завжди намагався бути при писареві. Затримавши Поповича за руку, він похапцем мовив:

— Підслухав я тут розмову отамана Заруцького з отим розстригою московським. Випадково проходив повз Донський курінь, побачив їх, та й не втримався — приклав вухо до віконця... Так-от, збирається Заруцький йти звідси на Дон і того ченця-утікача із собою тягне. Хочуть вони там знайти якогось Корелу — характерника сильного, якого нібито запорожці колись прогнали, і з ним підіймати донців на якесь важливе діло. Подумалося мені, що тобі це буде цікаво.

— Корелу? Он як... Був тут колись такий. Ти його не застав, бо у той час із Наливайком степами буджацькими²⁴ гасав... Що ж, діло таки серйозне закручується. Треба нам зі старійшинами — дідами сивоусими — порадитись, як бути далі, допоки гетьман з військом із Лівонії повернеться. Збирай їх у мене в курені на вечір.

Попович поправив під кунтушем²⁵ обтягнуту шкірою книгу, яку завжди носив при собі поруч зі Святим Письмом, перехрестився і ступив до церкви, де щойно розпочалася вечірня служба.

...з Лівонії теї військо запорозьке тяжко виходило, велце обтяжено оболілими і уязвеними товаришами, ще й з набитком обфитим. Поле ставили і стації брали у Білій Русі, жеби прокорм собі імати. Король Жигимонт жадного пинезя козакам з обіцяного жолду не заплатив, і сукна на ризи не дав, хоч живота свого не щадили і в тій брані вкрутній воїв запорозьких без лічби забито було. А у Полоцьку та у Вітебську козацтво тій шляхті й міщанам тим безецним помстилося, котрі ляхам поміч надавали супроти низовців, як ще Семерій Наливайко тими краями гуляв. От гетьмани запорозькі Іван Куцкович та опосле Іван Косий з товариством тих здрайців приборно пренаслідовали, котрих причинців обісили, майно їхнє межі товаришів паювали, комоней, жон і отроків оних із собою забирали. Тожде заразом і наскоки литовських хорогв усі відбивали. Так козацьке військо ув осінь того ж року 1603 од Різдва Христового на Січ повернулось...

¹⁷ Поповичівський курінь — один із тридцяти восьми куренів Запорозької Січі.

¹⁸ Наказний гетьман — керівник війська, призначений обраним гетьманом на час своєї відсутності.

¹⁹ На лежі — зимові квартири, постій.

²⁰ Тетеря — страва з борошна та пшона. Щерба — рибна юшка.

²¹ Пищаль, самопал — загальна назва ручної вогнепальної зброї (мушкети, аркебузи).

²² Харцизи, харцизяки, харцизники — розбійники.

²³ Вагани — мідні казани для приготування їжі.

²⁴ Буджак — історична назва Бессарабії.

²⁵ Кунтуш — верхній чоловічий і жіночий одяг з відкидними рукавами заможного українського і польського населення XVI–XVIII ст.

1604, березень, Краків, Польща

Король Речі Посполитої Сигізмунд III Ваза закінчив прийом, холодно вклонився всім присутнім і зник у напівтемних покоях Вавельського замку. На якийсь час у залі запала тиша. Розгладжуючи кудлату чорно-сиву бороду, першим озвався сандомирський воєвода Юрій Мнішек:

— Потрібно збирати військо. Впевнений, багато польських рицарів відгукнеться на цей поклик. Особливо коли обіцяно так багато, — Мнішек багатозначно поглянув на чоловіка, що стояв навпроти.

— Обіцяв Бог дати, тільки казав заждати. І ви почекаєте, скільки буде треба для богоугодного діла сього, — відповів Григорій Отреп'єв, виклично дивлячись на воєводу.

— Ми ще не обговорили умови цього походу з вами. Що — кому, і за які саме послуги, — з-за спини колишнього московського ченця несподівано вигулькнув інший чоловік — з високим чолом та зачесаним назад рудуватим волоссям, виразними темно-синіми очима й двома незугарними бородавками на чолі та щоці. — З вимогами Його Величності все ясно — до Польщі має відійти половина смоленської землі разом зі Смоленськом і Чернігово-Сіверська земля, у Московію мають бути допущені єзуїти, щоб збудувати там свої костели. Ми також мусимо підтримувати Сигізмунда в його домаганнях на шведську корону. Натомість він визнав нас єдиним спадкоємцем царя Івана Грозного, взяв нас на своє утримання та дозволив вербувати добровольців на польській території. А чого прагнете ви?

— Я забезпечу вас військом, а жовнірів — припасами. За це ви маєте сплатити мені один мільйон злотих, звісно — після того, як посядете московський трон. Також ми угодилися з королем, що мені відійде Сіверська земля без шести головних міст, та інша половина Смоленської землі.

— А Марина? Ми хочемо негайно одружитися з вашою дочкою! Такою була наша умова! — з-за спин перших двох співрозмовників Мнішека визирнув третій чоловік — низькорослий бородань із

сумними очима, масивним носом та темними западинами глибоких ніздрів.

— Марина начебто дала свою згоду! — спалахнув Мнішек. — Але весілля відбудеться тільки тоді, коли ви сядете в Кремлі. І за це їй має бути шлюбне віно — Псков і Новгород, причому міста ці мусять залишитися за нею навіть у разі її безпліддя, з правом роздавати ці землі своїм служивим людям і будувати там костели.

— Марина буде нашою! — ласо облизнув пошерхлі губи бородань.

— Буде. Якщо виконаєте всі мої умови. І не забувайте про головну — запорозьку, — Мнішек ще раз зміряв своїх співрозмовників довгим поглядом — так, наче дивився лише на одну людину, і стрімко вийшов до іншої кімнати.

Отреп'єв глянув у велике дзеркало, що висіло на стіні під широким балдахіном, обхопив руками голову, беззвучно розсміявся і скорчився у нападі радісної люті. З-за його спини у дзеркало похмуро зазирнув чоловік з бородавками на обличчі. За мить й він схопився за голову та зігнувся з виразом невимовного жаху на вустах. А з-за його спини вже позирав бородань з глибокими ніздрями, який хитрувато підсміювався і кривлявся. Але й він вхопив голову руками, ніби задихаючись на пронизливому вітрі, що раптово увірвався крізь двоє прочинених дверей.

Юрій Мнішек роздратовано прикрив за собою двері й поглянув з-під лоба на шляхтичів, що мовчки чекали його наказів. Двоюрідні брати Адам і Костянтин Вишневецькі, котрі привели царевича Дмитрія та ченця-утікача Отреп'єва спочатку до Мнішека, а потім й до короля, сіпалися й гарячково тупцювали на місці, мов ті мисливські хорти перед гонитвою. Їм, вочевидь, уривався терпець чекати нагоди, доки можна буде вільно вскочити з військом до Московії, бо їхні часті конфлікти з московитами вже й так переросли у приховану, але криваву прикордонну війну.

Інакше трималися двоє молодих шляхтичів — Роман Ружинський та Олександр Зборовський. Очі синів колишніх запорозьких гетьманів Кирика Ружинського та Самійла Зборовського блищали молодецьким лицарським завзяттям, ще непотамованим яскравими подвигами, ще не покривавленим у перших поєдинках, ще не затьмареним першими втратами найближчих друзів. Вони прагнули звияти, вони марили

славою на полі бою, вони лише уявляли, що таке справжня небезпека. І майбутній похід віщував їм все це. Тривожна радість оволоділа їхніми серцями, які пришвидшено калатали під розшитими золотом кармазиновими²⁶ кунтушами.

Трохи поодаль від них у тіні гобеленів стояв молодий королівський секретар Ян Бачинський. Він затаєно посміхався і ловив кожне слово, кожен жест, кожен погляд всіх тих, хто зібрався в цій кімнаті. У його синіх очах палахкотіла не проста цікавість, це була жадоба.

— Панове. Ви всі розумієте, що очікує нас попереду, — нарешті після багатозначної паузи заговорив Мнішек. — Царевич Дмитрій, сподіваюсь, таки досягне своєї мети, але ми мусимо докласти до цього всіх можливих зусиль.

— Ми привезли Його Величності самого царевича, а з ним того чорнокнижника — Григорія Отреп'єва. Хіба мало, аби тую Московію добре пошарпати? — спитав Адам Вишневецький. — А ви ще й третього до цієї компанії додали — кажуть, це позашлюбний син Стефана Баторія. Тепер їх одразу троє претендуватиме на трон? Чи таки один з них? Хто надягне царську корону? Поясніть нам, бо ми з братом трішки заплуталися.

— А це вже, шановні, не ваше і навіть не моє діло. Цим повеліватиме саме Провидіння. Воно й приведе до трону московського найдостойнішого з тих трьох... Від вас, зважаючи на ваші давні приязні стосунки із запорожцями, я хочу допомоги в іншій делікатній справі. До царевичів... до царевича буде приставлено одного дуже сильного чорнокнижника, чи то пак — козацького характерника Корелу з донців. А до московитів ми надішлемо шотландського мага — капітана Альбрехта Лентона. Кожен матиме окреме завдання, але мета їхня буде спільною. Ми мусимо заволодіти таємницею запорожців, котра дає їм незбориму силу і котру вони бережуть і пильнують дужче за власні життя. Оволодіємо нею — легко захопимо царство Московське, а потім і... Потім буде потім... Корела і Лентон зараз тут і саме в цей час отримують настанови від пана Ольбрахта Ласького — знаного алхіміка і знавця усіляких козацьких таємниць, що з самим Байдою — вашим родичем, Дмитром Вишневецьким, знався. Сподіваюсь, пан Ласький надасть добрі поради, як тих запорожців приборкати і їхню силу до рук прибрати... Що ж до вас,

пане Романе і пане Олександрє, то ви разом зі мною збиратимете військо для царевича в Галицькій землі. Вважайте, що це ваше перше бойове завдання, і його потрібно виконати якнайкраще. Ваші батьки тривалий час жили серед запорожців і навіть гетьманували ними. Тож, думаю, ваші імена послужать для них доброю приманкою.

Ружинський і Зборовський радісно заблищали зіницями, у нетерпеливому передчутті стискаючи руків'я своїх шабель. Лише зараз Мнішек звернув увагу на Бачинського, що скромно стояв під гобеленами й уважно дослухався до розмови.

— Що ж до вас, пане Яне, то Його Моць король Сигізмунд вирішив приставити вас до царевича в якості його особистого секретаря. Яку саме місію виконуватимете надалі, на те отримаєте особливі інструкції від самого короля.

Тієї ж миті протяг знову прочахнув навстіж всі двері й присутні почули тихий сміх царевича, що радше нагадував зміїне шипіння упереміш із завиванням березневої бурі знадвору. Дмитрій все ще поглядав несміливо на велике дзеркало з-за спини людини з бородавками на обличчі, який і собі впевнено дивився з-за плеча Отреп'єва. Колишній чернець, обхопивши голову руками, беззвучно сміявся і корчився від божевільної радості.

За цим із темного коридора по інший бік кімнати спостерігало троє пар зацікавлених очей.

— Ти навчив його чогось? — спитав шотландець Альбрехт Лентон, високий сутулий чоловік у довгому крапчастому плащі. З-під його чорного берета безладно стирчали пасма жирного волосся і численні кіски із вплетеними у них кольоровими стрічками.

— Навчив дечого. Цей Отреп'єв — вельми здібний до чорної науки, книги читає, знаки бачить, чує мову півми. Але має великий **гандж** — він п'яниця, як і всі ті дурні московити, — відповів маленького зросту чоловік із червоним обличчям, рясно вкритого рубцями, слідами страшних опіків та струпами. Його злісні палючі оченята світилися нетутешньою блакиттю навіть у цілковитій темряві. Це був Андреас Корела.

— Як тоді він допоможе нам дізнатися запорозьку таємницю? З усіх нас на Січ дорога відкрита тільки йому. Але якщо він і далі буде дурманити голову зіллям — діла не буде.

— Я особисто пригляну за ним. Незабаром повернуся на Дон, повідомлю козакам, що визнав царевича, підніму їх на похід. Отреп'єв вже домовився із запорожцями — вони також вишлють на Сіверщину свій корпус. У тому, що ми швидко захопимо прикордонні міста, я не сумніваюся. Тамтешні козаки ненавидять москвитян. Самі москвитяни ненавидять царя Бориса. Вони й допоможуть Дмитрію заволодіти тронем, а далі... Спробуємо задобрити запорожців щедрими подарунками, посадами, обіцянками. Пустимо погуляти Московщиною. Ось тоді цей Отреп'єв і стане у пригоді. Якщо доти не зіп'ється.

— А я, за домовленістю з паном Мнішеком, незабаром вступлю на московську службу найманцем. Буду готувати бояр до приходу нового царя. Відчуваю, що шляхи наші у тій землі дуже швидко перетнуться. А коли дуже знадоблюсь — пошлеш мені ось цю стрілу. Я серцем чую, коли вона летить, — чоловік у береті передав Корелі вирізану з чорного дерева стрілу зі совиным оперенням, прикрашену дивними візерунками і написами невідомою мовою.

— Нічого у вас не вийде! Поганий план. Вам слід шукати їхнього писаря на ймення Попович! Тільки він володіє таємницею! Дістанете його — дістанете й їхню силу, — прохрипів третій спостерігач — вже доволі літній чоловік у шапці-магерці²⁷ та з довгою кудлатою бородою, що сягала йому трохи не до колін. Це був Ольбрахт Ласький.

— Його так просто не візьмеш. Він ховається. До того ж, сильні характерники завжди перебувають навколо нього. Тут треба діяти без поспіху, самою хитрістю. Якщо будемо зберігати обачність, разом і державу ту Московську до своїх рук потроху приберемо.

— Так Замойський і віддасть вам ту державу. Дзуськи! Він не визнав того Дмитрія спадкоємцем Івана Грозного, а ваш майбутній похід називає авантюрою. Бо сам має плани на Москву. А без Замойського у Польщі нічого не вирішується, він тут усьому голова, а не король, — проскрипів літній бородань.

— Пану великому коронному гетьману жити недовго залишилося. Я бачив це у своїй магичній кулі, — відповів чоловік у береті й спокійно поглянув на бороданя. — І тобі, шляхтичу, теж скоро до пекла збиратися. Чи готовий будеш відповісти за гріхи свої?

— А ти хто тут такий — ксьондз?! — гримнув Ласький, так що це почули в кімнаті. Отреп'єв уважно придивився до темряви за відчиненими дверима. Проте там було вже порожньо. З-за його спини пильно поглянув чоловік з двома бородавками. А за ним недобре посміхнувся ніздрюватий бородань.

У цей час знадвору крізь бійниці знову налетів рвучкий вітер, гучно грюкнув обома дверима і загасив у кімнаті усі свічі.

...тьма ногайців випала в Україну, волості взавод веле розоряли, ясир незамержоний брали. У степу голому запорожці тую орду перестрівали, ано бачили, що супроти тої сили їм не встояти у волейній потребі. Тойді кошовий отаман Гаврило Крутневич поділив армату запорозьку на кількоро партій і розпустив на різні сторони, абих орду ув облуду завести. Великі партії їхали гусаком, малі ж по троє і чворо в шику, єже потоптати венці трави довкіл, абих татарове не відали, коліко тої армати козацької. През теє ногайці і собі ділилися на кількоро гуфів. А козакам тільки цього й треба було. Зоїхались вони в певному місці та вальчили чамбули татарські кабуз один за одним. А до табуру мурзи ногайського яко аспиди невидимі уночі пластуни січові плазували, жеби їхніх бахматів знагла ізлякати. Тойді инші запорожці, которії зачайлися з дригантами у високій гербі, як буря налітали на тиїх татар, і не було їм рятунку. Донелі одні вцале орду вирізали, другі запорожці на найпрудкіших комонях по степу табун втеклий той переймали і собі здобували...

²⁶ Кармазин — старовинне дороге темно-червоне сукно.

²⁷ Магерка — хутряна шапка з шовковим, суконним або оксамитовим верхом. Околиця в козацьких шапках була шириною шість-сім сантиметрів, а верх був опуклий з сукна, з нашитими по ньому повздовжніми галунами, які сходились нагорі в центрі і завершувалися коштовним гудзиком.

1605, березень, Кроми, Московія

Несподівано посеред похмурого, морозяного і неспокійного березня видався ясний та тихий день. Яскраве сонце задержувало плавало чистим небом і засліплювало звиклих до багатомісячної сірої напівтемряви вояків. Розімлілі від цього подарунка природи, втомлені тривалими боями, розбурхані незрозумілістю загальної ситуації й тривожними чутками, що постійно долинали звідусіль до табору урядового царського війська, московські стрільці мляво спостерігали, як повз них рухається тисяча озброєних до зубів запорозьких козаків у повному бойовому порядку — з розгорнутими малиновими прапорами і декількома сотнями возів та саней з провіантом, порохом і свинцем.

— Що ми робимо?! Якщо вони зараз оговтаються, від нас за мить і мокрого місця не залишиться, бо їх тут більш ніж двісті тисяч. Ти впевнений, що вони нас не помічають? — нашорошено прошепотів путивльський сотник Юшко Беззубцев, поправляючи на голові шолом-місюрку²⁸.

— Не бійся. Як ми од'їжджали з Запорожжя, то понасипали в сап'янці²⁹ і в шапки своєї землі, понабивали її коням під копита. У нас вважають — хто ці чоботи скине, тому смерть, а хто шапку зніме, тому голову знімуть. А перед цим походом — ти ж бачив — ми усі пообтикалися терном. От воно й одведе очі, немов ми зараз за лісами у своїй землі. Вони нас не бачать, — відповів Івашко Ростопча, уважно поглядаючи навкруги.

Безперешкодно проминувши московські позиції і проїхавши наскрізь весь їхній табір, козацький обоз піднявся єдиною стежкою на пагорб, де лежала кромська фортеця. Гора ця, звідусіль оточена непролазними болотами, самотньо вивищувалася над річкою, тому Кроми мали особливе стратегічне значення на шляху до Москви.

Запорожців та путивльських козаків, яких царевич Дмитрій послав на допомогу обложеним, радісно зустріли кромляни та донці, що вже півтора місяця тримали тут оборону. Лише зараз це помітили московити з другого урядового табору по інший бік гори, здійняли гвалт і стрільбу, але було вже надто пізно. Тепер оборонці були

підсилені потужним загоном і припасами, тому могли витримати ще тривалішу облогу.

Прикривши обличчя каптуром з прорізами для очей, Ростопча обвів уважним поглядом Кроми, чи, радше, те, що залишилося від колись міцної дерев'яної фортеці і міста. Коли на початку лютого невеликий місцевий гарнізон, підкріплений п'ятьма сотнями донських козаків, що відступили сюди після битви при Добриничах, відклався від царя Бориса і визнав владу царевича Дмитрія, до Кром підійшли передові урядові полки. Почалася виснажлива, проте безуспішна облога, що принесла московитам велетенські втрати. Лише за місяць сюди прибув головний московський воєвода князь Федір Мстиславський з основними силами, що разом тепер налічували майже двісті тисяч воїнства. Але всі нові штурми міста також провалилися, тому московити піддали його спустошливому артилерійському обстрілу. Від цього в Кромах почалися сильні пожежі, стіни, замок та всі будинки були зруйновані вогнем.

Тепер запорозький характерник бачив, чому московити щодня зазнавали великих втрат, а невелика залога захисників так вдало відбивалася. Козаки-донці викопали навколо міста два глибокі рови, а між ними насипали високий вал. Зовні та зсередини валу вони поробили безліч великих дірок, шанців, траншей і наскрізних ходів, в які входили і виходили коли завгодно, а також землянок, в яких жили, і тому жодна зброя не могла їм зашкодити. Від зовнішнього рову до самих ворожих укріплень вони вирили ще кілька невеликих траншей. Коли москвитяни йшли в атаку, козаки несподівано виринали звідусіль зі своїх нір і впритул розстрілювали тих мушкетним вогнем. Якщо ж московитам таки вдавалося підійти до зовнішнього рову, козаки через отвори жваво забиралися у внутрішній рів і чекали там переслідування, але цього жодного разу не сталося — царських стрільців охоплював жах невідомості, вони відмовлялися залазити туди, залишалися перед траншеєю і даремно вистрілювали безліч пороху і свинцю.

Ростопча знав, завдяки кому так вдало обороняються кромляни. На чолі донських козаків був сам отаман Андрій Корела, який колись навчився рити шанці в запорожців. Тепер він особисто вийшов

назустріч прибулим, прискіпливо оглянув вози і сани з припасами, й лише потім підійшов до Беззубцева.

— А чому не прибув сам полковник пан Белешко? — замість привітання різко спитав Корела, прохромлюючи путивльського сотника нетутешнім поглядом зміїних очей.

— Пан Михайло досі погано почувається після поранення, що отримав під Добриничами. У моєму загоні запорожців очолює ось цей сотник — Андрій Наливайко, — Беззубцев вказав на молодого красеня-лицаря у короткій лисячій шубі поверх легкого панцира, що хвацько гарцював на гарячому арабському скакуні.

— Наливайко? А чи не зарано такому молодому козакові мати таке гучне прізвище? — голосно вимовив отаман Іван Заруцький, який щойно підійшов до них.

— Я був джурою у нашого славного гетьмана Семерія Наливайка! Я приносив у варшавську в'язницю пилку, аби мій пан міг звідти вибратися, але, на жаль, йому це не вдалося. Саме тоді він і дозволив мені взяти його ймення! Відтоді я ратною справою і власною кров'ю щодня доводив це право товариству, і воно зрештою обрало мене сотником. І я таки вкрию новою славою це знамените ім'я! — зупинивши коня, молодий Наливайко коротко вклонився донцям.

Івашко Ростопча, ховаючись за спинами запорожців, що розвантажували вози з провіантом, прокрався до крайніх землянок, які виділили для проживання новоприбулих захисників. Єдиний, хто зараз міг його впізнати — колишній отаман Донського куреня Іван Заруцький, що тепер був правою рукою Корели. А це могло зашкодити таємному завданню, з яким його відправив у Московщину Кіш Запорозький³⁰.

Торік у жовтні на московському рубежі зібралося військо царевича Дмитрія, більшість якого — дванадцять тисяч воїнів — становили українські та запорозькі козаки під загальною орудою полковника Михайла Белешка. Серед них був і характерник Івашко Ростопча. Дві тисячі донців привів із Дикого Поля Корела. Ще дві тисячі найманих польських жовнірів із Галицької землі вів сам царевич. Біля прикордонної фортеці Путивль сталося перше диво, яке самі козаки приписували чаклунським здібностям розстриги Гришки Отреп'єва та отамана Корели, що стояли за спиною царевича Дмитрія. Місто

здалося без опору, зустрівши Дмитрія як свого істинного і єдиного правителя. Далі царевичу уклонилися Чернігів, Севськ, Рильськ, Стародуб, Почеп, Мосальськ та інші сіверські міста. Лише Новгород-Сіверський вирішив збройно оборонятися. Недалеко від нього Дмитрій несподівано напав на велетенське московське військо, що прямувало на допомогу обложеним, та завдав йому значних втрат, а головний воєначальник Бориса князь Федір Мстиславський отримав у цій битві п'ятнадцять ран.

У січні московити наздогнали Дмитрія біля Добринич. Їхні сили вдванадцяті перевищували військо царевича, проте Дмитрій сміливо кинувся в бій і особисто командував своїми козаками. Швидкою атакою він захопив всю московську артилерію і змусив москвитян панічно відступати. Не зламалися лише два ескадрони німецьких кіннотників під командою курляндського капітана Вальтера фон Розена та француза Жака Маржерета. Саме вони з такою силою вдарили на полки Дмитрія, що ті не тільки не змогли більше переслідувати втікачів, а й навіть мусили покинути захоплену артилерію й тікати самі. Уздрівши приклад німців, й інше московське військо кинулося на козаків. Дмитрій був майже вщент розбитий, під ним був поранений кінь, а сам він міг потрапити у полон, якби не чотири тисячі запорозьких піхотинців, що ціною власного життя затримали московитів. У цьому бою наклав головою й улюблений всіма козаками богатир, полковник і колишній гетьман Гаврило Крутневич, що, оточений кількома десятками стрільців, зрешечений кулями і стрілами, до останньої краплі крові відбивався від ворогів.

Дмитрій з небагатьма уцілілими людьми знову закрився в Путивлі й почав розсилати привабливі листи по всій державі. На диво, підтримка царевича місцевим населенням зростала з кожним днем, чому сприяв заколот бояр у столиці й жахливі розправи, що чинило московське військо у тій місцевості, де раніше підтримали Дмитрія. Московити натовпами відпадали від Бориса і переходили на бік царевича, визнавали його за законного спадкоємця государя і вирушали до нього в Путивль. А тим часом жменька захисників Кром затримала наступ головного московського війська.

Вже вночі Ростопча прослизнув повз вартових донців, що охороняли землянку свого отамана Корели, затримався біля неї лише на мить,

щось прошепотів у повітря, і стрімко пірнув в один з наскрізних лазів під згарищем колишнього кромського острога. Його ніхто не помітив, бо оборонці фортеці безперестанку трубили в труби, пиячили та усіляко глумилися над московитами. Ось і зараз на вал вийшла, в чому мати народила, розпечена пристрастю і брагою довговолоса солдатська шльондра, яка у світлі смолоскипів та багать голосно співала сороміцькі пісні про московських воєвод та царя, а деякі сп'янілі донці знімали штани і показували ворогам голі зади та вимахували чоловічими органами. Московити дали кілька залпів із важких гармат по валу, але нікому не заподіяли жодної шкоди.

Невдовзі зі своєї землянки вийшов Андрій Корела. Він передав одному з козаків якийсь папірець і чорну, вкриту чудернацьким різьбленням стрілу, та рушив тим же шляхом, що й Ростопча. Козак тут-таки послав у ворожий табір стрілу з прикріпленням до неї посланням. Швидко проминувши підземний хід і зовнішній рів, Корела вигулькнув з-під землі серед темних кістяків дерев, що журливо гуділи замерзлим віттям на пронизливому нічному вітрі. Він уважно обдивився довкола. Від найближчого дерева відкололася тінь — це був Ростопча.

— Ти мусиш померти, бо так вирішило січове товариство, — тихо промовив він і підступив до Корели.

— Хто тобі сказав про мене? Хто попередив? — навіть крізь непроглядну темряву було помітно, як зблиснуло зміїне око донського отамана.

— Ти вже ніколи цього не дізнаєшся. Та це й неважливо. Привітайся краще з ним, — Ростопча блискавично змахнув рукавом свого сіряка³¹, з якого непомітно вислизнув і полетів у Корелу заговорений ніж-колодач³².

Але якраз цієї миті позаду Ростопчі з'явилася чиясь постать. Високий сутулий чоловік у довгому крапчастому плащі, із волоссям, заплетеним у численні кіски, що безладно стирчали з-під чорного берета, мовчки встромив тонкий стилет³³ під серце козацькому характернику. Осадивши його на землю й переконавшись, що козак швидко помер, чоловік у береті неквапом підійшов до Корели. Той був важко поранений колодачем у лівий бік. Від смерті його врятувало те, що під час кидка рука Ростопчі смикнулася від удару ззаду.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ